

TÜKÖR ÁLTAL NEM ELHOMÁLYOSÍTVA (A POSZTMODERN, A PARADIGMÁK, A MAIN STREAM ÉS A CSÁBÍTÁS ÖRDÖGE A REGIONÁLIS TUDOMÁNYBAN)

(Not Being Blured by a Mirror

The Post-modern, the Paradigm, the Main Stream and the Evil
of Temptation in the Science of Regionalism)

RECHNITZER JÁNOS

Kulcsszavak:

regionális tudomány kutatás irányzatok

A tanulmány a regionális tudomány magyarországi helyzetét tekinti át. A SWOT-elemzésre építve gondolja végig ennek az új, egyre dinamikusabban fejlődő társadalomtudománynak az erősségeit, gyengeségeit és lehetőségeit, veszélyeit. A szerző megállapítja, hogy Magyarországon intézményesült a regionális tudomány, működésének minden feltétele és követelménye kiépült. Társadalmi befogadottsága és hatása egyre jelentősebb, növekszik az érdeklődés az eredmények és az alkalmazás iránt. Ugyanakkor a nagyszámú elemzés még csak feldolgozását adta a magyar átmenet regionális folyamatainak és intézményeinek, ezekből átfogó elméleti megállapításokat nem alkotott meg. Mérsékelt a tudományterület alapozó elméleti irodalma, amik a hazai kutatásokra építenek, de fokozatos elmozdulás figyelhető meg. Évekig csak részképzésben oktatták a regionális tudomány egyes alkotóit, de remény van arra, hogy a kétszintű képzésben mester fokon elkezdődjön a képzés. A tudományterület lehetőségei bővültek, hiszen megteremtődtek a Kárpát-medencében, illetve Közép-Európában a tudományos együttműködés feltételei. Az érdeklődés a jövőben fokozódik a regionális elemzések iránt. A veszélyekkel is számolni kell, hiszen a kutatások kitéttek a politikának, gyakran dilemmát okoz a tanácsadás és a kutatás elválasztása, de említést érdemel, hogy egyre több különböző képességű versenytárs jelenik meg a társadalmi elemzési és fejlesztési piacon. A regionális tudomány Magyarországon erős pozíciókat szerzett, a jövőben a legfontosabb, hogy azokat nemzetközi vonatkozásban is tesztelje, eredményeit bemutassa.

Időközönként, ahogy az életben, úgy a szakmáknak is tükörbe kell nézni. Végig kell gondolni, hogy mi történt eddig, mi legyen holnap, s azután. A tükör mi, a szakmai közösség vagyunk, azok, akik a regionális tudományt művelik. Legyenek közöttünk olyanok, kik ebből élnek, s legyen kik munkájuknak, netalántán hivatásuknak tekintik a regionális tudományt. Mikor jön el a nagy szembenézés ideje? Általában évfordulókon, nos ennek alkalma megvolt az elmúlt év végén, hiszen lejárt az MTA Regionális Tudományos Bizottságának 6. ciklusa, így elkészült a 2003–2005. évi működés beszámolója¹. Az önértékelés ideje eljőhet csak úgy is, mert megérlelődött valakikben valami², esetleg időközönként fel kell rázni a társaságot, de az is előfordul, hogy a szakma művelői krónikus identitásproblémákkal küzdenek, s ezt valahogy csillapítani szükséges.

A regionális tudomány művelőinél ezen utóbbi pszichikai állapot gyakran előfordul. Sokan vannak közülünk, akik a szakmai identitásukat keresik, a tudományterület

belső értékeiket gondolják át, a külső kedvező vagy kedvezőtlen megítéléseiket mérlegelik, s ezek alapján kiutakat, új megközelítéseket keresnek. Nemes Nagy József legutóbbi ezzel foglalkozó tanulmányában (*Nemes Nagy* 2003) a belső, a tudományterület lényegét – szubsztanciáját – feszegető gondolatokat vetett fel, s állít fel egy rendszert, s egyben értéket, megítéléseket fogalmaz meg. A következőkben közreadott – talán vitát serkentő, bár ez a hazai tudományosságban már nem divat – töprengéseinket részben ezen tanulmány újraolvasása indította el, részben pedig több vita, konferencia, ahol fiatalabb és idősebb regionalisták előadásait hallgattuk a kutatásaikról, a tudományterület lehetséges jövőbeli kutatási irányairól³.

Míg a fentiek indították meg a regionális tudomány helyzetével és jövőbeli megújítási irányával kapcsolatos gondolatainkat, addig azok formába rendezését már Izsák Éva inspirálta, aki egy konferencián a tudományterület első SWOT-elemzését állította össze⁴. A tervezésben alkalmazott közkedvelt eljárás merész alkalmazása egy tudományterületre, kiváló keretet biztosít az erősségeink, a gyengeségeink, a veszélyeink és lehetőségeink rendszerezésére, s egyben a hazai regionális tudomány jövőbeli fejlődési irányainak a kijelölésére. Átdolgoztuk, kiegészítettük Izsák Éva gondolatébresztő értékelési eljárását, s további elemzésünkben annak nem mindegyik, hanem inkább általunk lényegesnek tartott elemeit fejtjük ki részletesebben (*1. táblázat*).

1. TÁBLÁZAT

A regionális tudomány sajátosságainak értékelése (Evaluation of Specialities of Regional Science)

ERŐSSÉG	GYENGESÉG	VESZÉLY	LEHETŐSÉG
Nyitottság, sokszínűség, komplexitás!	Enciklopédikus művek hiánya, eredmények elméleti feldolgozása elmaradt!	Tudomány helyett politika-alakítás!	Transzdiszciplináris jelleg erősítése, határozottabb érvényesítése!
Változó erősségű nemzetközi tudományos bázis!	Regionális kutatások módszertana egysíkú, leíró!	Befelé fordulás, nemzetközi megmértetés elmaradása!	Kárpát-medencei hálózat, kutatási centrum!
Intézményesülés; MTA kutatóintézet, publikációs fórumok, felsőoktatás!	Önálló egyetemi szak hiánya, részképzésben való megjelenés!	Mennyiség és minőség viszonya, expressz kutatások!	Kutatási források egyre bővülő köre (EU), nemzetközi együttműködések!
Növekvő alkalmazói és felhasználói kör, gyakorlati igények!	Eredmények csak részben épülnek be a döntésekbe, hiányos visszajelzések!	Tanácsadás, vagy kutatás dilemmája!	Érdeklődés fokozódik a felsőoktatásban, tudományos képzésben!
Jelentős kutatási eredmények a területi szerkezetről és intézményrendszeréről!		Élénkülő verseny, eltérő esélyekkel, eltérő szakmai színvonal!	Növekvő befogadó közeg, érdeklődés az eredmények iránt!

Forrás: Izsák Éva közlése alapján saját átdolgozás.

A posztmodern, mint erősség

A regionális tudomány új tudomány, friss szemléletű, mondjuk ki: posztmodern társadalomtudomány. A sokéves küzdelme önmagával, alkotó diszciplínáival, a szakmai versenytársakkal, a megismerés és megismertetés iránti érvényesülési vágya nyitottá, rugalmassá tette. A tér társadalomtudományi értelmezése során óhatatlanul felmerül a tudományközi jelleg. Ez értelmezésünk szerint azt jelenti, hogy méríteni kell és lehet a többi társadalommal foglalkozó tudományból, s azok formációit a konkrét vagy az elvont terekben kell érvényesíteni úgy, hogy azt egyben rendszernek, élő és változó struktúrának tekintjük.

Ha alaposan meg akarunk valamit érteni, érdemes visszanyúlni a klasszikusokhoz. *Isard* (1956) alapműve a Bevezetés a regionális tudományba, – ami sajnos magyar nyelven még nem jelent meg – szemléletesen elkülöníti az alkotó diszciplínák, így a földrajz, a közgazdaságtudomány, a szociológia, a politológia, az antropológia tudományos szemléletét a regionális tudománytól. Azt mondja, általánosan, hogy mindegyiket megmeríti a térbeliségben, minden törvényszerűséget a térbeli dimenzió keresztül vizsgál, értelmez, dolgoz fel, s ebben lehet, hogy domináns a közgazdaságtan (*Nemes Nagy* 2003, 6), de nem az egyedüli, nem az elsődleges, talán első az egyenlők között.

Nos, tehát azáltal lesz posztmodern a regionális tudomány, hogy túllép a feltörekvő társadalomtudományokon, azokból átvesz szemléletet, módszereket, gondolkodás- és közelítési módokat, s közben kiizzadja a maga elméleteit és technikáit. A nyitottság, a sokirányú befogadás, a térnek, mint egy új, egyben sajátos társadalmi dimenzióknak a vizsgálata tette újszerűvé, izgalmassá. Gondoljunk arra, hogy *Krugman* frissítő elméletei a közgazdaságtudományban a térbeliség átgondolásából következtek, s ennek hatására is egyre több – nemcsak külföldön, itthon is – rokon, alkotó társadalomtudományi műben megjelenik a térbeliség, mint egy sajátos, bár még nehezen kezelhető kategória. S ez elismerése a regionális tudománynak, a befogadás valós tényét jelzi, a térbeliség révén feltárt összefüggések újragondolását mutatja, esetenként más szemüvegen, egy-egy alkotó diszciplína szemléletmódjában.

Az új társadalomtudományokra gyakran illesztik azt a jelzőt, hogy multi-diszciplináris jellegűek. Ezzel intézi el a szakmai közvélemény kevésbé tájékozott része azt, hogy itt valami új megközelítés formálódik, nem a hagyományos, nem a klasszikus szemléletben történik a problémák elemzése, és a megállapításoknak számos olyan eleme van/lehet, amit ugyan megfogalmaztak már a „diszciplínák”, de más megvilágításban, más összefüggésben kerülnek értelmezésre. Példaként említhetjük a munkanélküliséget, amit a közgazdászok a gazdaság szerkezetével, annak átrendezésével magyaráznak. Míg a regionalisták azt mondják, hogy csak bizonyos terekben vannak munkanélküliségből fakadó nehézségek, azaz nem mindenütt vannak foglalkoztatási feszültségek, sőt a fejlett régiókban munkaerőhiánnyal kell számolni. Továbbá a munkanélküliség feloldásánál számolni kell a lokális népesség képzettségével, szociális, kulturális értékeivel, vagy az adott gazdasági szerkezettel, annak fejlőd-

dési irányjaival, piaci kapcsolataival. A regionális elemzések azzal nyújtanak mást, újat, hogy a probléma térbeli átgondolásával a megoldásokat közelebb hozhatják, arra összpontosíthatnak, egyben árnyaltabb megoldásokat kínálhatnak.

A hazai regionális tudomány alapvető erőssége, hogy az elmúlt húsz esztendőben látványosan intézményesült. Saját kutatóintézettel, több egyetemi tanszékkal, akadémiai bizottsággal, az akadémiai doktori cím kezdeményezésével, önálló doktori iskolával (több iskolában alprogrammal), könyvsorozatokkal és folyóiratokkal rendelkezik. Az intézményesülést megerősíti, hogy létrejött a regionális kérdésekkel foglalkozó magyar szakemberek társasága⁵, ami egyértelműen jelzi, hogy a társadalmi, intézményi beágyazottság megtörtént, sőt a területi kérdések egyre gyakrabban az érdeklődés középpontjába kerülnek, az azt szakmaszerűen művelők és a tudományos kutatások együttes hatására.

Napjainkra számításaink szerint 80–120 kutató/oktató foglalkozik a regionális tudománnyal, ebben a témakörben tanít, publikál. Az akadémiai főhivatású kutatóhelyek és a szaktanszékek mellett 5–8 olyan szervezet, intézmény, vállalkozás működik, ahol rendszeresen végeznek kutatómunkát, s azok eredményei közlésre kerülnek. A becslések 1000–1200 főre teszik azok számát, akik a hazai területi intézményrendszerben regionális, területi kérdésekkel foglalkoznak, egyes sejtések szerint 15–20%-ukhoz rendszeresen eljutnak a szakmai eredmények⁶.

Erősségünk tehát az, hogy rendelkezünk működőképes intézményrendszerrel, ennek tudományos és oktatási bázisa biztosított, de megtalálható a fogyasztói szféra is, amely igényli, sőt sürgeti a tudomány és az oktatás szakmai üzeneteit. Ezen üzenetek között nagy számban fordul elő a regionális folyamatok nemzetközi szinten elfogadott eredményeinek adaptálása, azaz a szakma tudja, mi folyik a világban, és igyekszik az ismereteket gyorsan átvenni. A magas adaptációs képesség persze inkább a regionális folyamatok alakulásában és alakításában, azok eszközeinek és intézményeinek megismertetésében jelenik meg, visszafogottabb már az új elméleti rendszerek önálló felállítása, vagy speciális területi folyamatok bemutatása, értelmezése. A rendszerváltozás és az átmenet területi sajátosságainak bemutatására koncentrált elemzéseket, illetve azokból összeállított köteteket, tanulmányokat külföldön már egyre gyakrabban forgatják, amit a hivatkozások számának emelkedéséből, és a szerzőkhöz eljutatott felkérések alapján állapíthatunk meg⁷.

A main stream, mint gyengeség

Nemes Nagy Józsefnek igaza van abban, hogy a térnek, mint sajátos társadalmi kategóriának az elemzése a hazai regionális tudományban szegényes, annak alapvető kategóriáinak (terek, térelemek, térségi szintek, hely, helyzet, távolság, térkapcsolatok, a mozgás, térbeli fejlődés) kifejtésében, feldolgozásában, értelmezésében még igencsak visszafogott eredmények születtek⁸. Gyengeségünk az enciklopédikus ismereteket kínáló magyar nyelvű művek mérsékelt száma. A nagy tömegű szakmai könyvkiadás⁹ által megjelenített eredmények bőséges tárházában, sajnos, nemcsak

üres, sokszor unalmas emeletekre bukkanunk, hanem az esetleges bútorozást elrontja a berendezés (módszerek) eklektikus kavalkádja, azok végtelen ismétlése vagy éppen a felszínes hazai és nemzetközi adaptációk.

A regionális tudomány Magyarországon népszerű lett a kilencvenes években, a szociológia, a politológia mellett talán az egyik legfelkapottabb társadalomtudományi területnek lehetett tekinteni. Érdekes, hogy a közgazdaságtudomány, ami a múltban az egyik kedvenc volt, nem tudott népszerű lenni. Ennek oka abban keresendő, hogy a piacgazdasági modell kész volt, azt nem kellett kitalálni, csak gyorsan adaptálni, s ezt megtette maga a gazdaság. Az átvételt, az átalakulást lehetett elemezni, annak a korlátait, feltételeit, de alapvető újdonságokat nem lehetett már kitalálni. Így aztán maga a tudomány sem hozta a novumokat, bár módszereiben, szemléletében, közlésében alapvetően megújult.

A területiség téma lett, legyen az a lokalitás, a regionalitás, azok intézményrendszerei, a regionális különbségek, az autonómiák versenye, az állam és a területi, települési közösségek viszonya, azok egymásrautaltsága. A modernizálódó társadalom felismerte, hogy a tér egy lehetséges erőforrás, az abban lévő elemek (vállalkozások, infrastruktúra, szereplők, humántényezők, tradíciók, kultúra, kapcsolatok stb.) valamiféle új energiát adhatnak. Ugyan lassan bomlott le a felülről vezényelt társadalomszemlélet, megszűnőben volt a központ, a centrum mannáinak epekedő várása. Helyette a belső erők, az együttműködések, együttélések felé fordulás volt megfigyelhető, bár állandóan előtörték a régi beidegződések is.

A fő irány, a main stream a magyar regionális tudományban a területi politika intézmény- és eszközrendszerének kutatása lett. Óriási hiány volt az alulról építkező társadalom ismeretében, így nagy kereslet, komoly megrendelések születtek ennek átvételére, adaptálására.

Ki kellett találni az önkormányzatok működésén át, a területi tervezésen keresztül egészen a regionális politika támogatási rendszerének elvéig, működéséig a területi rendszer legfontosabb alkotóelemeit. A hazai regionális tudomány ezekre a poliszmi szemléletű (adaptálás, tanácsadás, irányok meghatározása, intézmények felvázolása, szemléletmód érvényesítése stb.) kutatásokra jól, sikeresen reagált.

A main streambe tartozó kutatásokkal együtt egyre több és több térbeli elemzés került felszínre, egyre mélyebben ismertük meg a magyar területi folyamatokat és szerkezeteket. Eközben a kutatások formálták a szereplők gondolkodását, alakítottak ki új tervezési, irányítási, szervezési módszereket, s világítottak rá eddig nem vizsgált problémákra. Állíthatjuk, hogy a regionális tudomány ma számos jelenséget ismeri a magyar társadalomnak, legyenek azok gazdasági, közösségi, szociális, intézményi, finanszírozási, településhálózati jellegűek (*Horváth-Rechnitzer* 2000; *Barta-G. Fekete-Szörényiné Kukorelli-Tímár* 2005). Nem hisszük, hogy a magyar regionális tudomány addig jutott volna ebben a feltárásban, hogy a „a rendszer nem működik”. Ellenkezőleg, számtalanszor elmondtuk, leírtuk, hogy a modernizáció gyorsításának melyek a legfontosabb módjai, irányai. Éppen az Európai Unió regionális politikájának feldolgozása révén jutottak el a szereplők oda, hogy tervezni kell a

jövőt, hogy a tervekből megvalósítási lépések sorozatát kell kidolgozni, s ehhez valamiféle belső és külső területi együttműködésre van szükség.

Egyértelmű, hogy a poliszi jellegű kutatások nem kedvelik a módszertani bravúrokat, nem az izgalmas modellekre, nem a sajátos, újszerű becslési, mintavételi eljárásokra törekszenek, nem regionális szerkezetek alkotóinak matematikai összefüggésekbe foglalt briliáns levezetését várják el, hanem verbális leírásra, egyszerű statisztikai táblázatokra, könnyen értelmezhető összefüggések kimutatására, nemzetközi analógiák felvillantására szorítkoznak. Gyengesége a regionális tudománynak, hogy a main stream a bódító megrendelés mámorában nem fordított erőforrásokat a módszertani bázis folyamatos fejlesztésére, annak megalapozására. (Bár legyenek őszinték, a regionális szakmában dolgozókat kibocsátó felsőoktatási intézmények sem nyújtanak valami eget rengető friss elméleti és módszertani kínálatot a hallgatóiknak¹⁰, de ezt el lehet mondani, sajnos, egyes doktori iskolákról is¹¹.)

A gyengeségek között említik fel – főleg a felsőoktatásban dolgozó kollégák –, hogy nincs önálló regionális tudományi szak a magyar egyetemi képzésben. Napjainkban, még az igényesebb közgazdász- és geográfusképzésben jelenik meg markánsan vagy érzékelhetően a területtel összefüggő tudomány oktatása (regionális gazdaságtan, regionális politika, területfejlesztési ismeretek, területi elemzések módszerei stb. tantárgyakban, vagy azok együttesét jelentő szakirányokban).

Vannak kezdeményezések főiskolai, sőt egyetemi szinten a területfejlesztés, vidékfejlesztés szakembereinek képzésére, de ezeknél a kísérleteknél egy-egy korábbi – főleg agrár – képzési irányok átmentése, továbbéltetése regisztrálható csupán.

Legyen-e önálló képzési terület a regionális tudomány? Vagy egy-egy alapszaki területen belül szakirányokban jelenjenek meg a területi ismeretek, illetve a posztgraduális továbbképzésekben tudjanak az igénylők ismereteket szerezni a regionális folyamatok elemzéséről, azok tervezéséről, szervezéséről, irányításáról?

Ezek a kérdések hosszú idő óta foglalkoztatták a szakmát (Lengyel 1998; Korompai 1998; Buday-Sántha 2000), s végül egységes állásfoglalásként megfogalmazódott, hogy a kétszintű felsőfokú képzésben önálló alapszakként (BA) nem célszerű regionális tudományhoz kötődő képzést kezdeményezni a gazdaságtudományi területen belül. Ismerve a magyar felsőoktatás viszonyait, amit egy szakterület kiérlel és szakmailag megalapozottan elhatároz, az más tudományterületeken – az érdekek áldatlan harca következtében – már nem érvényes, nem érvényesíthető. Így született meg az agrártudományban a gazdaság- és vidékfejlesztési mérnök, mint alapszak (BA), ahol több regionális tudományi tárgy jelent meg az alapozó szaktárgyak között, illetve területi szakirányok szerveződtek.

A mesterképzésben (MA) szükségesnek és igencsak kíváncsnak tartjuk, hogy legyen regionális tudományi szak, döntően és meghatározóan a gazdaságtudományokon belül. Információk szerint a földtudományok és a fentebb jelzett agrártudományok mesterképzésében is tervezik hasonló szakok alapítását. Bízunk abban, hogy a minősítő szervezetek figyelembe veszik azokat az állásfoglalásokat, amiket a regionális tudomány szakmai szervezetei ebben a kérdésben hoztak¹².

A gazdaságtudományokon belül célszerű egy regionális és környezettudományi mesterképzést (MA) alapítani, de más, további mesterképzésekben is kívánatos a regionális tudomány legfontosabb alkotóelemeinek a beépítése, gondolunk itt a regionális gazdaságtan, a regionális politika és a területi tervezés, elemzés, program eljárásainak megismertetésére. Az önálló regionális és környezettudományi mesterképzésen (MA) belül már szakirányokban lehet a legfontosabb szakmai irányokra a figyelmet irányítani, így a térségi gazdaságfejlesztésre, a vidékfejlesztésre, a területi tervezés és programozás eszközszerkezeteire, a településfejlesztés, üzemeltetés, gazdálkodás irányaira.

Látni kell, hogy a hazai felsőoktatásban egyre erősebb – és mondhatni kíméletlenebb – verseny bontakozott ki. Szakmai ismereteink alapján a mesterképzés feltételei 3-4 egyetemen adóttak, ahol számottevőek hazai, nemzetközi vonatkozásban a kutatási kapacitások, s ezeket kidolgozó szakemberek koncentráltak. Ennek hiányában a szakszerű mesterképzést különféle trükkökkel be lehet indítani, azonban a piaci megmérettetésben ezek az intézmények gyorsan le fognak maradni. 2008-tól itt a nagy alkalom, hogy a magyar regionális tudomány ne csak néhány tantárggyal, hanem egy igényes mesterszakkal tevőleges alakítója legyen a felsőoktatásnak. Hisszük azt, hogy a tudományterület eredményei és az azokat megvalósító kutatóhelyek bázisán európai rangú, ismert és elismert regionális tudományi mesterképzés eredményeiről adhatunk számot a 2010-es évek közepén.

Paradigmaváltás helyett korrekció, mint lehetőség

Nemes Nagy József dolgozatában két alapvető irányzatot különböztet meg a magyar regionális tudományban (Nemes Nagy 2003). Az egyik, nevezzük térelméleti iskolának, amely az alapvető térbeli társadalmi egyenlőtlenségeket vizsgálja, annak dimenzióit elemzi a térelemek különféle megjelenési formáiban és ezzel a térszerkezet összetételét, mozgásait kísérli meg leírni, esetleg modellezni. A másik, nevezzük regionális társadalom- és intézményelméleti iskolának, a területi fejlődés mozgatóit kutatja. Elemzéseinek középpontjában a régiók és a kistérségek intézményrendszerei állnak. Egy kívánt jövőbeli állami modell, a decentralizáció szemüvegén keresztül értékeli a rendszer működését, s nemzetközi analógiák, hazai sajátosságok alapján javaslatokat ajánl egy nyitottabb, alulról építkező berendezkedésre.

Üdvös és ígéretes, hogy nálunk, Magyarországon ez a két regionális tudományi iskola működik, azok között a kapcsolat élő és termékeny, nem ellentétes és versengő. Nincsenek konfliktusok, egymás eredményeit felhasználják, hiszen míg az egyik a módszertanban erős és ezzel a regionális folyamatok belső összefüggéseinek mélységeihez vezet el, addig a másik alaposabb empirikus bázissal rendelkezik, a fejlődés és a fejlesztés logikáit rendszerezi, megoldási módokat, recepteket tud adni a döntéshozóknak és a szereplőknek a beavatkozás mikéntjeire. Egymásra épülés, a kooperáció, a folyamatos kommunikáció tehát a szakmában jelen van.

Nem hisszük tehát, hogy az elkövetkező 5–8 évben alapvető paradigmaváltásra lenne szükség a magyar regionális tudományban. Viszont korrekciók szükségesek, ezeket részben a tudomány önfejlődése, részben a piac motiválja. Eddig bájosan elkerültük a regionális tudomány piacát, elegánsan elhallgattuk, holott – legyünk őszinték – abból élünk, abból tudjuk az intézményeinket sikeresen működtetni, a szakembereket megtartani, valamiféle szakmai karriert kínálni a versenyszférával szemben. Szóval ne legyünk álszentek, finomkodók, igenis fontos, meghatározó a regionális tudomány piacának alakulása, a felmérhető és alakítható igények rendszerezése, beépítése a jövőképe.

Mit kíván a piac? Egyértelmű, hogy teret nyer a decentralizáció, a szereplők nagyobb mozgásszabadságot kapnak (lásd Európai Unió), így aztán alaposabb szerkezeti elemzésekre, mélyebb belső vizsgálatokra lesz szükség. Le kell írni a jövőt, fejlődési pályákat, perspektívákat, lehetséges scenáriókat, megoldási módokat kell felvázolni, s ehhez a területrendszer alaposabb szerkezeti összefüggéseit, külső kapcsolati hálózatát célszerű analizálni. Nem lesz elég a tervek, a programok, az intézményeket megadni, már kellenek a hogyanok, a hatások és következmények, amikhez alaposabb leírás, sőt – uram bocsáss – modellek felállítása, sőt azok működtetése igényeltetik.

Mit kíván a regionális tudomány? A mi olvasatunkban a regionális tudomány hiánypótlást kíván. Ez a hiánypótlás az eddigi kutatások alapján az elméleti rendszerek szakszerűbb összefoglalása, azok közérthető közreadása, a „monográfiák mellett kézikönyvek” program beindítása. Igényes szakmai kézikönyvek szükségesek, amikben végre rendszerezzük a felhalmozott ismereteket, fontos, hogy ezek ne csupán adaptációját jelentsék a nevesebb külföldi klasszikus munkáknak, hanem a mi viszonyaink, a mi folyamataink alapján a regionális tudomány törvényszerűségeinek új értelmezéseit, feldolgozásait jelenítsék meg. Tapasztalható a nemzetközi fórumokon, hogy már más az érdeklődés, mint a csodaváró rendszerváltozás idején. A múlt bemutatása, leírása helyett az elmozdulások, az európai rendszerekhez való igazodás és bekapcsolódás az izgalmas, a nyafogó és fanyalgó átmenet-analízis helyett a megújítási irányok és az integrációs törekvések mondhatnak újat, mást.

A regionális tudomány az országot nem szemlélheti szigetként. Európában nagyrégiók szerveződnek, ezek országokat, azok nagytérsegeit fogják át, hasonló vagy azonos térfolyamatok alapján. Egyértelmű, hogy a Kárpát-medence¹³, illetve Közép-Európa egészének területi szerkezete kínálhat új kutatási lehetőségeket, amihez döntően ebben a nagyrégióban található kutatóhelyeknek, egyetemi bázisoknak az összefogására, szakmai együttműködésére van szükség. Szerepünk lehet abban, hogy résztvevői, esetleg egyes témákban szervezői lehetünk a közép-európai regionális tudományi kutatási programnak, s ezzel új dimenziókat nyitunk meg a hazai szakma számára is.

Miközben már érzékelhető a transznacionális dimenziók felé történő kacsingatás, emellett növekszik a hazai érdeklődés a tudományterület iránt. Érvényes ez a fentebb jelzett felsőoktatásra, vagy éppen a működő doktori programra, de nem el-

hanyagolható a szakmai tömegbázis érzékelhető szélesedése sem¹⁴. A társadalom igénye a regionális tudomány eredményei iránt akkor lesz töretlen, ha egyik oldalról minél alaposabban és érthetően tudjuk bemutatni a magyar és közép-európai térszerkezet sajátosságait, a másik oldalról viszont képesek vagyunk az államreform területi dimenzióihoz intézményi megoldásokat kidolgozni.

Összeér tehát a fejezet bevezetőjében jelzett két iskola, egymás nélkül nem megy. A lehetőségeket csak a kölcsönhatások érvényesítésével, s ennek következtében az alaposabb összefonódással tudjuk elérni, aminek viszont nélkülözhetetlen feltétele a folyamatos szakmai beszélgetés, vita, egymás munkájának értékelése, netalántán elismerése.

A csábítás ördöge, mint veszély

A regionális tudomány számos veszélynek van kitéve. Az első, mint minden társadalomtudománynál, a politika csábítása. Most, hogy végre elkezdődik valami a regionalizáció ügyében, nagy kihívás előtt áll a szakma.

Meddig és hogyan legyünk következetesek, meddig lehet tartani a kemény tények szorítását, vagy hol a kutató, oktató felelőssége a politikai döntésekben? Hol és milyen formában mondjuk el a véleményünket, a „nem lehet, nem szabad” mögött húzódoó keserű igazságokat? Azt hisszük, ezt minden kutatónak, oktatónak és azok intézményeinek önmagának kell eldönteni.

A politika gyorsan akar lépni, így aztán olyan igényekkel jelentkezik ebben a kritikus időben, ami gyorsított rapidelemzéseket tesz szükségessé. Mindez felületességet teremt, expressz kutatásokat indít meg, persze sok esetben ezek mögött már alapos elemzések állnak, csak a döntéshozók nem ismerik az irodalmat, vagy nem érnek rá az általuk megrendelt kutatásokat elolvasni, illetve azok nem érhetők el a szakmai nyilvánosság számára.

Sajnos, vagy reménykeltő (?), hogy újabb és újabb regionális „eszkimók” jelennek meg, akik változatlanul nagy és jó üzletet látnak a regionalitásban, annak az európai uniós csatlakozás motiválta hatásaiban. Többségében csillogó név alatt, időnként megszírozott kapcsolatokkal látványosan nyomulnak sokszor a tudatlanság teljes biztonságával. Mindennek alapvetően örülni kell, hiszen mi teremjük a jövőt, mi ösztönözzük a szakmai bázis szélesítését, akkor nem leszólni kell az új szereplőket, hanem ringbe szállni velük. A verseny a jövőben igencsak élénkül, s a szereplők nemcsak itthonról, hanem külföldről is készülődnek, vagy már rendezik be irodáikat. Más és más helyzetben vannak azok, akik a piaci szférában ténykednek, és eltérő a lehetősége az akadémiai vonalon működő szervezeteknek, kutatóknak, oktatóknak. Nem az elegáns elzárkózás a kíváncsú, meg kell találni az okos kompromisszumokat a szakmai igényesség elfogadtatható mezsgyéjén.

Sokszor merül fel bennünk, hogy meddig kutatás egy probléma és mitől tanácsadás. Nemes Nagy cikkében is felmerül az alkalmazott kutatások stigmája. Valahogy nálunk ez egy negatív megítélés, nem elég elegáns, nem elég fennkölt, mondhatni nem elég tudományos. Ki kell mondani, a nálunk művelt regionális tudomány

még többségében alkalmazott, gyakorlatorientált tudomány, amely a térben jelentkező, vagy az általa generált problémákat tárja fel, azok változtatására kíván megoldásokat adni. Ezen válaszokat lehet felhasználni fejlesztési döntéseknél, vagy éppen jelenthetik azok kereteit, feltételeit, értelmezési tartományait. De figyelmen kívül is lehet hagyni – amit tesznek a politikai és gazdasági döntéshozók –, mint minden társadalomtudományi üzenetet. Nem az a lényeg, hogy használják vagy nem, hanem az, hogy a problémát szakmailag alaposan, módszertanában igényesen, a tudományos szintézis gondosságával dolgozzuk fel, s az eredményekkel hozzájáruljunk a jelenségsorozat megértéséhez. Ha így teszünk, akkor hasznosat teszünk, és elfeledhetjük az alkalmazott és elméleti tudomány látszatvitáját.

Minden gyakorlati elemzés mögött meg lehet találni azt az elméleti és módszertani bázist, aminek kidolgozása, pontosítása vagy éppen tesztelése új eredményeket adhat. Nem mi fújuk a passzátszelet! Nem nálunk fognak a regionális tudomány új, világot rengető felfedezései megszületni! Ám az igényes, gondos elemzések, meg-alapozott, kiérlelt vizsgálatok igenis nyújtanak egy-egy rész kérdésben új összefüggéseket. A veszélyt abban látjuk, hogy még jellemző a befelé fordulás, a saját, itthoni közösségeinkben való – sokszor már unalmas – önismételgetés, holott nincs magyar regionális tudomány, hanem regionális tudomány van, így az eredményeinket a nemzetközi porondokon méri, és mérhetjük meg.

Hogyan tovább regionális tudomány?

Qui vadis? A szerző – s egyben az optimisták – kedvenc kérdése! 1988-ban alakult meg az MTA Regionális Tudományos Bizottsága, a tizennyolc esztendő igazolta a döntés helyességét és értékállóságát. Létrejött egy új társadalomtudományi szakterület, annak minden kellékével, eredményével és problémájával együtt. Jelen van, és dinamikusan fejlődik Magyarországon a regionális tudomány. Rajtunk múlik, hogy elfogadottsága itthon és külföldön miként alakul.

A tükörben látható kép nem homályos, hanem tiszta és bizakodást sugároz!

Jegyzetek

¹ A jelen Tér és Társadalom számban az RTB hírei között olvashatjuk a Bizottság 2003–2005. évi tevékenységének értékelését.

² Áttekintettük a vezető szakmai folyóirat elmúlt tíz éves számait és csak három cikkre bukkantunk, ami a regionális tudomány értékelésére, küldetésének megfogalmazására vonatkozott (Rechnitzer 1996, 2000; Nemes Nagy 2003).

³ A legutóbbi élményeink ezzel kapcsolatban Enyedi György professzor úr 70. születésnapját köszöntő tudományos ülésen (2005. május) elhangzott hozzászólások, és a MTA Regionális Tudományos Bizottságának fentebb jelzett újjáalakuló taggyűlésén elhangzott felszólalások (2005. október 26.).

⁴ Izsák Éva nem publikálta a regionális tudomány első SWOT-elemzését, így engedélyt kértünk a szerzőtől, hogy módszerét felhasználhassuk, kiegészítve az általa közölteket saját tapasztalainkkal.

⁵ Magyar Regionális Tudományi Társaság; www.mrtu.hu

⁶ Szoboszlai Zsolt: A térségi kutatások hatékonysága. Kézirat, Szolnok. 2003.

- ⁷ Az MTA RKK Discussion Papers sorozat minden fontosabb nemzetközi szakmai fórumra eljut, s annak kötetekre történő hivatkozások száma látványosan emelkedik. Két jelentős tanulmánykötet született az átmenet regionális folyamatainak bemutatására, az egyik magyar (Horváth-Rechnitzer 2000), a másik az elmúlt évben jelent meg angol nyelven (Barta-G. Fekete-Szörényiné Kukorelli-Tímár 2005).
- ⁸ A nevezett által szerkesztett regionális elemzési módszertani kézikönyv (Nemes Nagy 2005) hatását még nem lehet megállapítani, de döntően befolyásolja az alapfogalmak és az alapozó módszertan egy-séges értelmezését és használatát.
- ⁹ A MRTT honlapján (www.mrtt.hu) megtalálható a regionális tudományhoz kapcsolódó szakkönyvek listája 2005. évre. Ez alapos felsorolása a szakma adott évi irodalmának, s ennek alapján megállapítható, hogy közel 50 kötet jelent meg. Ezek között viszont átfogó, rendszerező, alapozó monográfiákat csak kis számban találunk.
- ¹⁰ Magunkat szidjuk elsőként, hiszen hosszú éveket kellett várni egy alapos regionális gazdaságtan tankönyv kidolgozására, de végre elkészült (Lengyel-Rechnitzer 2004). Ugyanakkor várat magára egy átfogó alapmű a regionális politika tanulmányozására. Most, 2005-ben jelent meg a módszertani kézikönyv (Nemes Nagy 2005), de számos további elméleti alapozó munka magyar nyelven nem olvasható.
- ¹¹ Az egyik doktori iskola által kiadott évkönyvben egyetlen matematikai képletet nem találtunk, de honnan is vennének a doktoranduszok friss módszertani ismereteket, ha a *Tér és Társadalom* című szakmai folyóiratban (önkritika egyben) elvétele bukkan fel egy egzakt levezetés, egy modell szemléletű feldolgozás, vagy új módszer a klasszikus lerágott csontokon (faktor- és klaszterelemzés) túl.
- ¹² Állásfoglalás a regionális tudományt érintő kétszintű képzésről. MTA Regionális Tudományos Bizottsága, 2004. november.
- ¹³ Jó példája ennek a Kárpát-medence régióit bemutató kötet sorozat indítása (Horváth 2003, 2004), vagy a CADSES program által is támogatott kutatási együttműködések beindulása.
- ¹⁴ Mindezt a konferenciákon való részvételben, valamint a kiadványok terjesztésében lehet jól lemérni, de a doktori programokra való jelentkezés tartós emelkedése is jelzi a szakma iránti „tudáskeresletet”.

Irodalom

- Barta, Gy.-G. Fekete, É.-Szörényiné Kukorelli, I.-Tímár, J. (eds.) (2005) *Hungarian Spaces and Places Patterns of Transition*. Centre for Regional Studies, Pécs.
- Buday-Sántha A. (2000) A Regionális Felsőoktatás c. konferencia főbb megállapításai és javaslatai. – *Tér és Társadalom*. 4. 165–166. o.
- Horváth Gy. (szerk.) (2003) Székelyföld. (A Kárpát-medence régiói 1.) MTA RKK, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Horváth Gy. (szerk.) (2004) Dél-Szlovákia. (A Kárpát-medence régiói 2.) MTA RKK, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Horváth Gy.–Rechnitzer J. (szerk.) (2000) *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs.
- Korompai A. (1998) A területi szakképzés irányai – az együttműködés lehetőségei. – *Tér és Társadalom*. 4. 143–160. o.
- Lengyel I. (1998) Regionális ismeretek oktatása a magyar felsőoktatásban. – *Tér és Társadalom*. 1–2. 171–175. o.
- Lengyel I.–Rechnitzer J. (2004) *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Nemes Nagy J. (2003) A regionális tudomány dualitása és paradigmái - hazai tükör. – *Tér és Társadalom*. 1. 1–17. o.
- Nemes Nagy J. (szerk.) (2005) *Regionális elemzési módszerek*. (Regionális Tudományi Tanulmányok 11. kötet) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.
- Rechnitzer J. (1996) A regionális tudomány helyzete. – *Tér és Társadalom*. 2–3. 1–12. o.
- Rechnitzer J. (2000) A regionális tudomány és intézményrendszere. – *Tér és Társadalom*. 2–3. 3–8. o.

**NOT BEING BLURED BY A MIRROR
(THE POST-MODERN, THE PARADIGM, THE MAIN STREAM
AND THE EVIL OF TEMPTATION
IN THE SCIENCE OF REGIONALISM)**

JÁNOS RECHNITZER

This study reviews the status of regional science in Hungary. Retraces the strenghts, weaknesses, opportunities and possibilities of this new, dinamicly developping social science by the help the SWOT analyze. The author states that regional science is institutionalized in Hungary and every condition and requirement is given. It's social reception and effect is getting more and more important; the interest on the results and adaptation is increasing.

This big amount of analysis just had given the processing of the regional processes and institutions of the Hungarian transition; had not created overall theoretical establishments. The base literature of this science building on Hungary's researches is limited but moving by degrees is observable. Several parts of regional science were educated just by so called part-education for years; there is a hope that the education starts on master level by the two-tier training system. The possibilities of this field of science are widening, since the conditions of scientific cooperation are being created in the Carpathian basis and in Central – Europe. The interest about the regional analysis is going to rise. Risks have to be taken into consideration, while researches are hold up to politics; it is frequently a dilemma to divide guidance and research; but we have to mention that more and more competitors appear on the market of society analysis and development. Regional science had got strong position in Hungary; the most important is to test them on international level and to present them.